PRAWNIK RADZI. Co to jest zachowek i komu przysługuje

Prawa rodziny

Prawo chroni osoby najbliższe spadkodawcy, ograniczając swobodę dysponowania majątkiem za życia, np. w formie darowizn, czy swobodę testowania, pozwalającą na dowolne dysponowanie majątkiem w testamencie na wypadek śmierci.

fot. Archiwum

Łukasz Opaliński

Zgodnie z treścią art. 991 Kodeksu cywilnego – zstępnym (dzieciom), małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należy się zachowek. Zachowek to połowa wartości udziału spadkowego, który by im przypadł przy dziedziczeniu ustawowym lub dwie trzecie wartości tego udziału, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępnym jest małoletni.

Ochrona praw najbliższej rodziny zmarłego należy do podstawowych założeń prawa spadkowego i znajduje ona wyraz m. in. w instytucji zachowku (art. 991-1011 Kodeksu cywilnego), zapewniającej osobom wskazanym w ustawie określoną korzyść ze spadku, nawet wbrew woli zmarłego.

Kto jest uprawniony do otrzymania zachowku?

Zachowek ma chronić interesy majątkowe najbliższych, z drugiej strony jednak ogranicza ostatnią wolę spadkodawcy. Przekazanie np. całości spadku żonie, w sytuacji gdy zostawił syna, oznacza, że syn nie dostanie połowy spadku, ale połowę połowy, czyli 1/4 (właśnie zachowek). Albo chociażby przekazanie wszystkich składników majątku za życia spadkodawcy osobie trzeciej w sytuacji, gdy zostawił on troje małoletnich dzieci, uprawnia je do żądania od takiej osoby po dwie trzecie każdej z trzech przysługujących im przy dziedziczeniu ustawowym części, czyli 2/9. Uprawnieni do zachowku są tylko najbliżsi zmarłego – małżonek, dzieci (bądź ich dzieci, czyli wnuki, jeśli ich przodkowie zmarli), a także rodzice, ale tylko gdyby byli powołani do spadku z ustawy.

Jak obliczyć zachowek

Zachowek to 2/3 wartości spadku, jaki przypadłby według dziedziczenia ustawowego, jeśli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo nie ukończył jeszcze 18 lat. W innych wypadkach jest to połowa wartości potencjalnej schedy. Owa scheda, stanowiąca podstawę obliczenia zachowku to nie tylko to, co zmarły zostawił w chwili śmierci. Przy obliczaniu zachowku bierze się pod uwagę darowizny, jakie poczynił spadkodawca za życia. Do masy spadkowej nie dolicza się tylko drobnych darowizn przyjętych zwyczajowo, np. ślubnych prezentów (chyba, że chodzi np. o brylanty, auto czy cenne dzieła sztuki). Nie wlicza się też do masy spadkowej darowizn dokonanych więcej niż dziesięć lat przed śmiercią, na rzecz osób nie będących spadkobiercami ani uprawnionymi do zachowku, czyli dalszych dla spadkodawcy. Darowizny zalicza się do zachowku, może się więc zdarzyć, że uprawniony dostał go już za życia spadkodawcy. Jego wysokość określa się zatem mnożąc udział spadkowy, ustalony dla każdego uprawnionego, na podstawie przepisów ogólnych (art. 931 Kodeksu cywilnego) i wartości 1/2 lub 2/3 (art. 991 Kodeksu cywilnego). Tak ustalony udział mnoży się przez wartość spadku.

Kiedy roszczenia

Roszczenie o zachowek powstaje z chwilą otwarcia spadku (czyli z chwilą śmierci spadkodawcy). Jeśli spadkobierca (zwykle testamentowy) dobrowolnie nie wypłaci zachowku, uprawniony musi wytoczyć mu proces o zachowek, czy jego wyrównanie. Jest to postępowanie odrębne od sprawy o stwierdzenie nabycia spadku czy o dział spadku. Zachowek to nic innego, jak wierzytelność. Dochodząc w sądzie zachowku, można domagać się tylko zapłaty określonej sumy, nie zaś wydania określonych przedmiotów. Warto dodać, że roszczenia uprawnionego do zachowku przedawniają się po pięciu latach (do 23 października 2011 roku okres roszczenia wynosił trzy lata) od ogłoszenia testamentu lub otwarcia spadku.

Wydziedziczenie

Spadkodawca może w testamencie pozbawić zachowku osobę uprawnioną, a więc któregoś z najbliższych krewnych, bądź małżonka, jeżeli wbrew jego woli postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, dopuścił się względem niego albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci lub uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych. I to jest właśnie wydziedziczenie, ponieważ spadkobierca ustawowy nie uzyskuje wtedy ze spadku nic. Przyczyna wydziedziczenia powinna wynikać z treści testamentu.

Spadkodawca nie może wydziedziczyć osoby, której przebaczył.

Łukasz Opaliński
adwokat, DIR we Wrocławiu